

MARTIN ŠRAJER / 27. 5. 2022

Jáchyme, hod' ho do stroje!

Jen během šesti týdnů, kdy komedie *Jáchyme, hod' ho do stroje!* běžela v pražském kině Blaník, ji vidělo čtvrt milionu diváků.^[1] Od premiéry v srpnu 1974 do konce téhož roku ji zhlédlo téměř půl druhého milionu lidí. Ještě koncem prosince, čtyři měsíce od premiéry, bylo v Praze obtížné sehnat vstupenku.^[2]

Návštěvnost prvního filmu podle scénáře dvou bývalých kantorů, Zdeňka Svěráka a Ladislava Smoljaka, dál rostla a nakonec se zastavila těsně pod hranicí tří milionů. Populární autorská a herecká dvojice tak poměrně přesvědčivě prokázala, že svým humorem, do té doby prezentovaným především ve hrách Divadla Járy Cimrmana, zvládne oslovit také návštěvníky kin.

S nápadem, zda by nechtěli napsat něco pro film, měl Svěráka a Smoljaka oslovit divadelní kritik a barrandovský dramaturg Sergej Machonin po uvedení jejich *Vraždy v salonním kupé* v roce 1970. Původně chtěli zadaptovat právě zmíněnou hru, parodii detektivek se vševědoucími vyšetřovateli.

Na základě *Vraždy* proto napsali scénář *Sedm zásad inspektora Trachty*. O jeho režii projevil zájem Jiří Menzel, tehdy ještě odstavený od filmové režie. Zřejmě i kvůli Menzelovým prohřeškům ze šedesátých let ale projekt neprošel přes ústředního barrandovského dramaturga Ludvíka Tomanu. U něj překvapivě nepochodil ani osvědčený Oldřich Lipský, který scénář převzal. (Motivy ze hry scenáristické duo uplatilo až o deset let později v retro detektivce *Rozpuštěný a vypuštěný* [1984].)

Lipský nicméně přišel s nápadem na film o tehdy populárním kondiciogramu. Smoljakovi se Svěrákem se myšlenka líbila, Toman též souhlasil, a tak vznikl nový scénář nazvaný *Vysoká fáze*. Jeho podtitul zněl *Velký den Františka Koudelky*, čímž byl míněn den, ve kterém se titulnímu hrdinovi mělo obzvlášť dařit. Alespoň podle počítače, který mu na základě data narození za 15 Kčs vypočítal budoucnost.

Lístek s Koudelkovými daty do stroje ve filmu hází epizodní postava Jáchyma (Petr Brukner). Sice nepronese ani slovo a v příběhu se dál nevyskytuje, ale její jméno stejně figuruje ve finálním názvu filmu, kterým Smoljak, Svěrák a Lipský potměšile vyšli vstříc barrandovským posudkářům. Podle nich původní titul neimplikoval, že půjde o komedii.

S vystaveným kondiciogramem se František, ztvárněný tehdy devětadvacetiletým Ludkem Sobotou, toho času sekundujícím Miloslavu Šimkovi v divadle Semafor, vydává dobýt Prahu. Dosud pracoval ve fiktivní strojní traktorové stanici ve vesnici Chvojkovice-Brod. Teď díky tetiččině protekci nastupuje jako automechanik do prestižního servisu zahraničních vozů. Své kroky volí podle toho, kdy by měl mít šťastné a kdy krizové dny.

Ve špatných dnech se naivní, neohrabaný hrdina pasivně podřizuje okolnostem. Problémy neřeší, ale vyhýbá se jim nebo jejich řešení odkládá, což byl model vypořádávání se s překážkami, na který chtěli tvůrci kriticky poukázat. V dobrých dnech Františkovi naopak prudce stoupá sebevědomí, stává se svůdcem, který okouzlí prodavačku Blanku, zdatným judistou i brilantním automobilovým závodníkem.

Podřízením vlastních rozhodnutí výpočetní technice, za kterou si můžeme dosadit jiný systém vymezující směřování lidského života, třeba ten totalitní, se Koudelka stává zároveň vítězem i poraženým. Sice dosahuje úspěchů, ale vzdal se kontroly nad vlastním osudem, stala se z něj loutka.

Technický scénář byl hotov v srpnu 1973. Rozpočet činil 4,5 milionu Kčs. Relativně nenáročná produkce probíhala pod dohledem dramaturgické skupiny Karla Copa od konce října do prosince téhož roku. Natáčení během podzimu a zimy sice vzhledem k převaze reálových scén znamenalo horší světelné podmínky,^[3] ale odklad na pozdější měsíce nebyl možný kvůli naplánované výrobě rodinné komedie *Cirkus v cirkuse* (1975). Tu měl Lipský se svým štábem začít v sovětské koprodukcí natáčet v říjnu 1974.

Finální sestřih *Jáchyma* byl hotov na konci května 1974. Na Copův návrh došlo k zařazení filmu do první kategorie, což komedii během distribuce zajistilo zvláštní péči (poměrně vysoká byla rovněž koncentrace článků v tisku, např. reportáží z natáčení nebo rozhovorů s tvůrci, především Smoljakem a Svěrákem).

Ačkoli byl scenáristický debut Svěráka a Smoljaka dramaturgickou skupinou prezentován jako satirická komedie pranýřující škodlivé společenské jevy, například úplatkářství, protekci nebo nedostatek vlastní iniciativy, mnozí doboví kritici v něm satirický rozměr postrádali.

Film vnímali jako dynamické, leč dosti volné pásmo groteskně stylizovaných scének, jehož dramatická i herecká stylizace neodráží dobové trendy, ale poněkud starosvětsky navazuje na kabaret, music-hally, divadelní frašky, rané filmové grotesky nebo prvorepublikové komedie s Vlastou Burianem.

Jiří Hrbas v *Rudém právu* sice oceňoval kameru Jaroslava Kučery a Lipského cit pro humor, filmový vtip i jeho situační provedení, ale vadilo mu, že film prakticky nereflektuje dobu svého vzniku a jen oprašuje osvědčené komediální motivy, jako jsou omyly a záměny. Za nedostatek též považoval, že hlavní postava neprochází žádným charakterovým vývojem.^[4]

Podobně Radek John ve svém ohlédnutí za českými komediami sedmdesátých let píše, že Koudelka jen proplouvá situacemi, aniž by jimi byl výrazněji ovlivněn. Tvůrci podle něj akorát s hravostí sobě vlastní převracejí významy a namísto přímé kritiky společenských jevů, na jejichž pojmenování rezignovali, nabízejí vtipná pseudofakta a mechanické opakování vět a situací.^[5]

Jak ovšem dokládají v úvodu citovaná čísla návštěvnosti, publikum si nápady napěchovaný film přes jeho dramaturgické nedostatky a malou snahu o společenský přesah oblíbilo a Svěrákovi se Smoljakem svým mimořádným zájmem zajistilo pozici předních normalizačních scenáristů.

Oba dva s Lipským posléze spolupracovali na podobně úspěšné studentské komedii „*Marečku, podejte mi pero!*“ (1976) a velmi dobře si vedly také jejich komedie *Na samotě u lesa* (1976), *Kulový blesk* (1978) nebo *Jára Cimrman ležící spící* (1983). V nich po vzoru svých her více sázeli na inteligentní slovní humor a méně na nezřízené vršení gagů různé úrovně.

Všechny filmy dnes každopádně patří k tuzemským komediálním klasikám, z nichž si další a další generace diváků – jak už tomu u kultovních filmů bývá – vypůjčují a do nových kontextů přesazují hlášky i jména postav, z nichž se stávají synonyma pro

určitou profesi (docent Chocholoušek) nebo povahový typ (Hujer).

V roce 2021 by film nově digitalizován za spolupráce Národního filmového archivu, Státního fondu kinematografie a Mezinárodního filmového festivalu Karlovy Vary ve studiích Universal Production Partners a Soundsquare v Praze.

V pátek 27. 5. v 18:00 bude digitalizovaná verze filmu uvedena v kině Ponrepo.

Jáchyme, hod' ho do stroje! (Československo 1974), režie: Oldřich Lipský, scénář: Ladislav Smoljak, Zdeněk Svěrák, kamera: Jaroslav Kučera, hudba: Zdeněk Liška, hrají: Luděk Sobota, Marta Vančurová, Věra Ferbasová, Josef Dvořák, Ladislav Smoljak, Zdeněk Svěrák, Karel Novák, Václav Lohniský, Eva Fiedlerová a další. Filmové studio Barrandov, 98 min.

Použitá a doporučená literatura:

Jaromír Blažejovský, Normalizační film. *Cinepur*. 11, 2002, č. 21, s. 6–11

Jaromír Blažejovský, Vypůjčená imaginace. Po stopách distribučních osudů žánrových filmů ve znárodněných kinematografiích. *Illuminace* 23, 2011, č. 3, s. 113–135.

Petra Fujdlová, *Žánr sci-fi komedie v české kinematografii v období normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2014. Magisterská diplomová práce.

Štěpán Hulík, *Kinematografie zapomnění. Počátky normalizace ve Filmovém studiu Barrandov (1968–1973)*. Praha: Academia, 2011.

Ivan Klimeš, Modely filmové dramaturgie. In: *Život je jinde...?* Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR 2002.

Radomír D. Kokeš, Teoretizování o žánrové povaze a fikčních světech českých sci-fi komedií. *Illuminace* 23, 2011, č. 3, s. 71–92.

Poznámky:

[1] Milena Kühnelová, Jak se dělá humor. Zdeněk Svěrák a Ladislav Smoljak. *Záběr* 8, 1975, č. 4 (14. 2.), s. 8.

[2] -rk, Film a divák v loňském roce. *Záběr* 8, 1975, č. 2 (17. 1.), s. 7.

[3] Například scéna v přeplněné pražské tramvaji byla podle vzpomínek rekvizitáře Antonína Chloupka natáčena za běžného provozu skrytou kamerou. O přítomnosti filmařů byl informován pouze řidič. Luděk Tožický, Rekvizitářské historky vypráví Antonín Chloupek. *Záběr* 9, 1976, č. 4 (13. 2.), s. 7.

[4] Jiří Hrbas, Česká bláznivá komedie. Novinky v kinech. *Rudé právo* 54, 19. 9. 1974, č. 222, s. 5.

[5] Radek John, Hlavní tendence v české filmové komedii 70. let II. *Film a doba* 26, 1980, č. 5, s. 274–282.